

Kartoshkalarda buwinlarǵa ajratılıp jazılǵan sózler oqıtıladı.

6. Sabaqlıq penen islew. Oqıtıwshı sabaqlıqta berilgen buwinlar, sózler hám tekstti oqıwshılardıǵa oqıp beredi, balalar birgelikte kóterińki dawısta tákirarlaydı.

IV. Taza temanı bekkemlew. Bunıń ushın oqıwshılar menen soraw-juwaplar ótkeriledi:

1. Búgin biz qaysı ses penen tanístıq?
2. Súwrette neler kórsetilgen?
3. Balalardıń atı kim?

Kishi jastaǵı mektep oqıwshılarınıń baylanıslı sóylewin ósiriwde didaktikalıq oynılar, hár túrli jarıslar áhmiyetke iye.

V. Úyge tapsırma beriw hám juwmaqlaw. Bunda belsene qatnasqan oqıwshılar xoshametlendiriledi hám úyge tapsırma beriledi.

“Álipbe” birinshi oqıw kitabı bolıp, onı islep shıǵıwda didaktikanıń ulıwmalıq talaplarına: ideologiyalıq, bayannıń ilimiyligi, túsiniqliligi, sanalıqlıq, oqıw materiallarınıń ómir menen tikkeley baylanıslılıǵı, balalar jası hám dúnya qarası, ózgeshe ruwxıy ayırıqshalılıǵınıń esapqa alınıwı [2:3] hám de “Álipbe” sabaqlıǵı dúzilisinıń jeke talaplarına tıykarlanadı.

Ádebiyatlar

1. Jumashewa G.X., Uvarova V.Yu., Upaieva A.N.. Álipbe kitabı (1-klass ushın sabaqlıq). -Tashkent: “Novda Edutainment”, 2024. 22-23-b

2. Saffarova R., Gulomov M., Inoyatova M. Savod órgatish darslari (Álifbeni óqitish bóyicha metodik qóllanma). -Toshkent: “Manaviyat”, 2003. 3-b

3. Matchanov S., Gulomova X. Nutq madaniyati. “Boshlangıch tálim” jurnali. –Toshkent: 2000. 8-10-b.

REZYUME. Maqolada uzluksiz talim tizimining qanchalik darajada samarali ishlashida boshlang'ich talimda o'quvchilar nutqini rivojlantirishning ahamiyati va vazifalari boyicha bir qator tushunchalar keltirilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье представлен ряд концепций о значении и задачах развития речи учащихся начальных классов в эффективном функционировании системы непрерывного образования.

SUMMARY. The article presents a number of concepts on the importance and tasks of the development of students' speech in primary education in the effective functioning of the continuous education system.

BOLALARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGNING FAOLIYATI

S.E.Romanova – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch soʻzlar: musiqiy faoliyat, fikrlash, sanʼat, istedodli yosh ijodkorlar, musiqa asbobi, milliy meros, toʻgarak ishlari, ijodiy qobiliyat

Ключевые слова: музыкальная деятельность, искусство, мышление, талантливая молодежь, музыкальный инструмент, народное достояние, кружковая работа, творческие способности.

Key words: musical activity, thinking, art, talented youth, musical instrument, national property, circle work, creative abilities.

Taʼlim-tarbiya – bu bolani umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida har tomonlama rivojlangan shaxsni kamolga yetkazishga yoʻnaltiruvchi jarayondir. Har bir bola kamoloti fikr aniqliqligi, yaxlitligi, keng qamrovliligi, dolzarbligi, oʻzgarlar tomonidan tinglanishi va tan olinishi bilan belgilanadi. Fikr – atrof-muhitga, voqelikdagi hodisalarga, jarayonlarga, narsa va shaxslarga nisbatan bildiriladi. Har bir bolada biror narsaga baho berish uchun oʻzining fikrlash holati, oddiy fikrlash yoʻli mavjud. Va bu holat nafaqat alohida insonlar uchun taalluqli, balki butun boshli xalqlar, davlatlar, tamaddunlarga ham xosdir. Boshqalarga nisbatan oʻzgacha fikrlovchi, borliqqa boshqacha nazar bilan qarovchi shaxslar har bir davrda mavjud. Odatda, bunday insonlardan jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qiladigan shaxslar yetishib chiqadi. Ularga jamiyatda alohida nufuzga ega boʻlgan shaxslar sifatida qaraladi. Vaholanki, bu kabi insonlarning oʻzgacha fikrlash tarzi barcha kashfiyotlar, ilmiy yangiliklarni ochish, tadqiqotlarning yuzaga kelishi uchun asos boʻlib xizmat qilgan. Ular barcha zamonlarda insoniyatni taraqqiyotga boshlovchi gʻoyalarning tugʻilishiga sabab boʻlgan.

Bola oʻzining mustaqil fikrlash salohiyati darajasida darsda taqdim etilgan maʼlumotlarni tahlil etadi, xulosa chiqaradi, qarorlar qabul qiladi. Zero, fikr – bola mustaqil ravishda amalga oshirgan aqliy faoliyatining natijasidir. Bu natijaning jamiyat taraqqiyotiga taʼsiri ham oʻziga xos. Tajribalar shuni koʻrsatadiki, har bir bola oʻzicha fikrlaydi.

Aksariyat bolalar masala yechimini makon va zamonga, yashab turgan muhitga hamohang yechishni lozim koʻrsa, sanoqli bolalargina noanʼaviy fikrlarni ilgari suradi.

Sawat ashıw dáwirinde balalar ótilip atırǵan temamızdı teoriyalıq tárepten emes bálki baylanıslı sóylew qábiletlerin ólestiriw hám duris jazıw shınıǵıwların orınlaw menen oqıw jılınıń ekinshi yarımında yaǵı keyingi oqıw jıllarında úyreniletuǵın temaların ólestiriwge tayarlanadı. Solay eken oqıtıwshınıń sabaq ushın ajratılǵan waqıttan únemli paydalanıwı, kórgizbe-qurallarınıń hár tárepleme joqarı dárejede bolıwı, oqıwshılardıń artıqsha diqqatın tartatın predmetler menen islespew, “Álipbe” kitabın janlandırıw sawat ashıw dáwirinde úlken áhmiyetke iye bolıp esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda balalardıń joqarı dárejede bilim alıwı olardıń sóylew tiliniń duris rawajlanıwı menen tikkeley baylanıslı. Álbette, baslawısh tálimniń tiykarǵı wazıypalarınan biri oqıwshılardıń sóylew iskerligin ósiriw bolıp, til ósiriw úsh basqıshta: sóz ústinde islew, sóz birikpesi hám gáp ústinde islew, baylanıslı sóylew ústinde islew arqalı joqarılap barıwı metodikalıq ádebiyatlarda belgilengen. Sawat ashıw dáwirinde de joqarıda keltirilgen úsh basqıshta jumıs alıp barıladı. Bul dáwirde oqıtıwshılardıń tiykarǵı wazıypası oqıwshılardı úyreniw esaplanıp, bul oqıwshılar menen sóylesiw arqalı ámelge asadı.

Bu toifadagi bolalar har qanday maʼlumotning asoslanishi, tahlil etilishi, ularga oʻz munosabatini bildirishni istaydi. Zero, bunday bolalarni qanoatlantiradigan taʼlim mazmuni birmuncha murakkabdir. Sir emaski, bunday holatni oʻqituvchilar koʻp ham xush koʻrarmaydi. Bu toifa oʻqituvchilar faoliyatida anchayin qusurlar koʻzga tashlanadi. Chunonchi,

- butun dars davomida oʻqituvchi faoliyati ustuvor boʻlib, mavzularga bir tomonlama yondoshish;

- oʻquv dasturi, darslik va qoʻshimcha materiallardagi maʼlumotlar mukammal, zotan, ularni oʻzlashtirish shart degan qarashga ogʻishmay amal qilish;

- dars jarayonida bolalar fikrlari xulosalariga eʼtiborsizlik, oʻqituvchi oʻz fikrini mutlaq haqiqat bilib, oʻz aytgani aytgan deb hisoblash;

- bolaning qiziqishi, imkoniyati va salohiyatiga qarab alohida-alohida yondosha bilmaslik;

- oʻrganilganlar yuzasidan umumlashgan xulosa chiqarishga daʼvat qilmaslik, bolalarning muhokama va munozarasini ragʻbatlantirmaslik xollari tez-tez uchraydi.

Shu oʻrinda fikr mustaqilligi nima, degan haqli savol tugʻiladi.

Fikr mustaqilligi – bu bolaning muayyan narsa, voqea-hodisa, jarayon, dalil, maʼlumotlarga nisbatan shaxsiy munosabati, qarashi va shu munosabat yoki qarash boʻyicha tegishli muammoni hech kimning koʻmagi va koʻrsatmasisiz, zakovati, salohiyatiga tayangan holda, tegishli usul, vositalar yordamida mustaqil ravishda hal qilishidir. Yuqoridagi holatlardan kelib chiqqan holda oʻz oldiga yaqqol maqsad, yangi vazifalar qoʻya bilish, ularni

amaliy va nazariy jihatdan tahlil eta olish mustaqil fikr yuritish alomatidir.

Bolaning fikrlash qobiliyati uning fahm-farosati, aql-zakovati, zehni, shuningdek, o'rab turgan atrof-muhit, mavjud shart-sharoitiga bog'liq. Xuddi shuning uchun ham fikrlash o'zgaruvchan aqliy sifat bo'lib, rivojlanishi davomida ikki bosqichdan iborat bo'ladi. Fikrlash jarayonining dastlabki bosqichi anglash va tushunishdir. Anglash va tushunish fikrlash qobiliyatining asosini tashkil etadi. Qachonki, bola anglasa, tushuna olsagina u mantiqiy fikrlay oladi. Umuman anglanmagan holat haqida hech qanday fikr yurita olmaydi. Fikrlash jarayonining keyingi bosqichi tahlil etish va xulosa chiqarish, qaror qabul qilishdir. Anglash, tushunish ko'proq his-tuyg'ularga asoslansa, tahlil etish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish ko'proq bilimga, asosli ma'lumotlar va mavjud tajribaga tayanadi.

Bolaning fikrlash qobiliyati uning bilimdonligi, intellektual salohiyati bilan bog'liqdir. Fikrlash – doimo harakatda bo'lgan jarayon bo'lsa, aql va bilim uning vositasi, ayni vaqtda hosilasidir. Aql yordamida inson hamisha eng og'ir vaziyatdan chiqish uchun o'ziga to'g'ri yo'l axtaradi va topadi. Eng qiyin muammolarni bartaraf etadi. Fikr-mulohazasiz bolalar arziyas qiyinchiliklarni ham engib o'ta olmasliklari mumkin. Chunki ularda fikrlash jarayoni sust bo'lib, natijada ular o'z tajribasi, bilimiga tayanishdan cho'chidilar.

Bola zakovatining mahsuldorligi uning nafaqat bilimdonligiga, balki o'sha bilimlarining aniq maqsadga qaratilganligiga, yo'naltirilganligiga ham bog'liq. Aqli kishi faqat ko'p bilimga ega ekanligi, shuningdek, o'sha bilimlarini ezigulik, yaxshilik uchun safarbar qilishi bilan ham ajralib turadi. Chunonchi, mustaqil fikrlash darajasiga tayanib, o'zgalarni muammolarini echa bilish ko'nikmasiga ega bolalar ham bo'ladi. Bola mustaqil fikrlashida ma'lum bir omillarni tarkib toptirish orqali o'quv-tarbiya jarayonining sifatini oshirishga erishish mumkin.

Bola mustaqil fikrlashini ta'minlovchi omillarga quyidagilar kiradi:

- bolalarda nazariy bilimlarning mavjudligi;
- mavjud muammolarni tahlil eta olish ko'nikmalarining shakllanganligi;
- o'zgalarni fikrini tinglay olish ko'nikmasiga egaligi;
- o'z faoliyatini maqsadli tashkil eta olishi;
- orttirilgan tajribalarga tayana olishi;
- atrof-muhit bilan ishchan muloqot o'rnatish olishi.

Shunday omillarni o'zida mujassam qilgan bolalar har qanday vaziyatda to'g'ri yo'l topa olishga, o'quv materiallarining to'laonli o'zlashtirilishiga erishadilar.

Mustaqil fikrlash orqali bolalarda bilimlarning mustahkamlanishi, tajribaning orttirilishi bilan birga ma'naviy yetuklikka ham erishiladi. Axloqiy jihatdan har qanday muhitda o'ziga munosib o'rin topa olish

imkoniyatiga ega bo'lgan bola o'zgalarni hurmat qilish, ularning qadr-qimmatini o'z o'rniga qo'yish, faoliyati davomida barcha ishtirokchilar manfaatlarini yaxlit himoya qila olishga jur'at etadi.

Insonning fikrlash jarayonini ma'lum bir qolipga solib bo'lmaydi. Uning keng qamrovligi, chegara bilmasligi ayni haqiqat. Shunday ekan, unga erkinlik ruhini bermoklik o'rinli. Erkin fikrlovchi bola muammolar yechimi uchun tayyor formula yoki bir xil qolip qidirmaydi. O'zi o'ylab topgan yechimini boshqalarga erkin bayon qila oladi.

Fikrlash tarzining chegaralanganligi esa tahlil etish, munosabat bildirish jarayoni uchun to'siq bo'ladi. Hosil qilingan hukmlarni e'lon qilish, xulosalarni o'zgartirishdan hadiksirash bois jarayonlardagi aniqlik yo'qoladi. Bu tarzda holat bilan o'zlashtirish va fikr samaradorligining sifati pasayib boradi.

Fikrlash jarayonidagi erkinlik esa, bolalarning mustaqil ijodiy faoliyati uchun muhim bir omil bo'lib xizmat qiladi. Bunda ijodiy fikrlash tarzi kundalik turmushda vujudga kelgan muammolar yechimini izlashga undaydi. Biroq muammolar yechimining axborotlar bilan inson amaliy faoliyati, ya'ni ijodkorning xatti-harakati orasidagi farqni ajratish kerak.

Bolaning fikrlash tarzi uning tug'ma qobiliyati, bolalikda olgan ta'lim-tarbiyasi, mehnat va ijtimoiy faoliyatining xarakteri, milliy va umuminsoniy madaniyat me'yorlarini o'zlashtirish darajasi kabi makro-omillarga bog'liq. Ushbu omillarning o'zaro aloqadorligini ta'minlovchi mexanizm murakkabligidan qat'iy nazar mustaqil fikrlovchi bola hamisha erkinlik va o'zini-o'zi boshqarishga ehtiyoj sezadi. Bola mayda-chuyda nazoratlardan, cheklashlardan qanchalik xoli bo'lsa, uning mustaqil fikrlash salohiyati mustaqil ishlash va mustaqil yashash jarayonida shunchalik rivojlanib, mustahkamlanib boraveradi. Ammo bola kamolotining quyi bosqichida (16 yoshga qadar) muayyan yo'naltiruvchi omilga ehtiyoj sezadi.

Bola fikrlash tarzida o'zi va boshqalarning xatti-harakati, xulq-atvoriga baho berish, atrof-muhitda sodir bo'layotgan voqea va hodisalarga o'z munosabatini bildirish mayllari doimo mavjud bo'ladi. Lekin bunday mayllar ijobiy va salbiy jihatlariga ega. Har bir kishi u yoki bu voqea hamda shaxsga, o'zining intellektual imkoniyatlaridan kelib chiqib, shaxsiy manfaatini ko'zlab baho berishini unutmaslik lozim. Xuddi shuning uchun ham bolaning atrofida sodir bo'lgan u yoki bu voqea bergan bahosi, munosabati nisbiy bo'ladi. Shuningdek, bolaning tabiatida boshqalarga biryoqlama, yuzaki baho berish, uzuq-yuluq ma'lumotlarga asoslanib xolisona baholamaslik, o'zining amaliy faoliyatida sodir bo'lgan kamchiliklarning sababini hamisha boshqalardan izlash mayllari ham mavjud.

Adabiyotlar

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: «Sharq», 1998, 30-61-b.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2004.
3. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "2017–2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. – T.: 2016 y., 29-dekabr.
4. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizom. // Maktabgacha tarbiya. – T.: 2000, 1-son.
5. O'zbekiston respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni\Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 24.09.2020-y.
6. Maktabgacha ta'lim Konsepsiyasi. – T.: 2011.

REZYUME. Maqola mazmuni musiqiy ta'limga bolaning fikrlash qobiliyati uning fahm-farosati, aql-zakovati, zehni, shuningdek, o'rab turgan atrof-muhit, mavjud shart-sharoitiga bog'liqligi, fikrlash o'zgaruvchan aqliy sifat bo'lib, rivojlanishi davomida ikki bosqichdan iborat bo'lishi va uning samarali natijasi haqida bayon qilingan.

РЕЗЮМЕ. Содержание статьи состоит в том, что способность ребенка мыслить в музыкальном образовании зависит от его понимания, интеллекта, интеллекта, а также окружающей среды, существующих условий, мышление является переменным психическим качеством, и в процессе его развития описывается, что оно состоит из двух этапов и его эффективного результата.

SUMMARY. The content of the article is that a child's ability to think in music education depends on his understanding, intelligence, intellect, as well as the environment, existing conditions, thinking is a variable mental quality, and in the process of its development it is described that it consists of two stages and its effective result.